

УДК 378.091.12-051:005.336.2

Людмила Шумигора
ORCID iD 0000-0001-9038-0550викладач кафедри психології та педагогіки,
Київський міжнародний університет,
вул. Львівська, 49, 03179 Київ, Україна,
l_shumygora@ukr.net

КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

На основі аналізу теоретичних аспектів досліджуваної проблеми розроблено і запропоновано орієнтовну модель професійної компетентності викладача сучасного закладу вищої освіти, що охоплює базові та ключові компетенції як складові мети підготовки викладача вищої школи в умовах євроінтеграційних процесів. Модель професійної компетентності викладача є теоретичною конструкцією, яка визначає мету та принципи розроблення та реалізації моделі, її структуру та зміст, способи досягнення поставлених у ЗВО умов для його особистісно професійного становлення в умовах освітнього середовища. У процесі розроблення компонентів моделі фахівця були визначені вимоги до викладача сучасного закладу вищої освіти відповідно до видів його діяльності; а також виокремлено необхідні теоретичні знання, практичні уміння і навички (компетенції) викладача. У процесі дослідження обґрунтовані і змістовно наповнені базові та ключові компетенції у структурі професійної компетентності викладача закладу вищої освіти, які й складають основу компетентісно-орієнтованої моделі викладача. Під поняттям «компетентісно-орієнтована модель викладача вищої школи» розуміємо систему взаємопов'язаних складових: базових і ключових компетенцій, оволодіння якими сприятиме особистісно-професійному становленню і зростанню конкурентоспроможності та професійної мобільності викладача вищої школи, що відповідатиме вимогам часу і освітнім потребам. Модель викладача закладу вищої освіти передбачає не лише професійний, а й особистісний розвиток викладача, його самовдосконалення, розвиток його акмеологічної культури.

Ключові слова: базові компетенції; заклад вищої освіти (ЗВО); ключові компетенції; компетентно-орієнтована модель; моделювання; модель; професійна компетентність викладача.

<https://doi.org/10.28925/1609-8595.2019.3.1321>

Вступ. У сучасних умовах українських реалій заклад вищої освіти характеризується як соціальна структура, з якої починається національне відродження Української держави. Специфіка і творчий характер діяльності викладача сучасного закладу вищої освіти ставлять досить жорсткі (і, на нашу думку, справедливі) вимоги до представників цієї професії. Саме професійна культура викладача є ключовим і системоутворюючим елементом, що одночасно є критерієм розвитку і саморозвитку закладу. Проблема цілісного процесу підготовки особистості викладача вищої школи до моделювання освітнього середовища є важливою і перспективною проблемою для теорії і практики розвитку вищої освіти.

Вирішуючи проблему підготовки викладача вищої школи до моделювання освітнього середовища, постало, насамперед, питання щодо визначення і розроблення концептуальних основ саме компетентісно-орієнтованої моделі викладача вищої школи. У нашому розумінні поняття «концепція моделі викладача» є теоретичною конструкцією, яка визначає мету та принципи розроблення та реалізації моделі, її структуру та зміст, способи досягнення поставлених у ЗВО

умов для його особистісно професійного становлення в умовах освітнього середовища.

Мета статті – охарактеризувати розроблену орієнтовну модель професійної компетентності викладача сучасного закладу вищої освіти.

Теоретичні основи моделі професійної компетентності викладача сучасного закладу вищої освіти. У процесі розроблення компонентів моделі фахівця, насамперед, необхідно: *по-перше*, визначити вимоги до фахівця – викладача сучасного закладу вищої освіти, що здійснює різноманітні, в тому числі й інноваційні види діяльності; *по-друге*, виокремити необхідні та достойні теоретичні знання, практичні уміння і навички (компетенції) викладача.

Вважаємо, що модель викладача закладу вищої освіти має передбачати не лише професійний, а й особистісний розвиток, адже гармонізація професії є основою кожної системи професійно-педагогічної підготовки викладача. Творче спрямування педагогічної діяльності передбачає науковий погляд на процес вивчення педагогічних явищ і багатозначність їх вирішення. Це, в свою чергу, вимагає забезпечення інтеграції соціальних і особистісних освітніх стратегій навчання викладачів, створює освітній і виховний ефект. Сьогодні все більше усвідомлюється, що інтегральною характеристикою особистості викладача

є саме професійна компетентність, а питання про необхідні компетенції викладача закладу вищої освіти, здатного забезпечити набуття необхідних компетенцій студентами, вкрай актуальне, й своєчасне.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема компетентності особистості в психолого-педагогічній науці знайшла відображення під час вирішення широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих, головним чином, на дослідження професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності у працях К. Абульханової-Славської, О. Бодальова, А. Деркача, Е. Зеєра, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Ю. Фокіна, В. Шадрикова та інших дослідників. Дослідженню феномена професійної компетентності особистості присвячено праці багатьох як українських, так і зарубіжних учених, які зосереджені, передусім, на питаннях підготовки викладачів для закладів вищої освіти.

Фундаментальні основи оновлення системи вищої освіти, професійної підготовки педагога вищої школи, теоретичні та методичні засади формування його професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності і, власне, професійної компетентності висвітлюються в працях В. Андрущенко, А. Барабанщикова, В. Бондаря, Н. Гузій, О. Гури, О. Дубасенюк, З. Єсаревої, І. Зязюна, В. Кременя, В. Кузовльова, Н. Кузьміної, В. Лозової, В. Лугового, С. Мартиненко, В. Олійника, І. Підласого, Н. Протасової, В. Семиченко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна та ін.

Дослідження психологічного та педагогічного складників професійної компетентності педагогів, які забезпечують здатність фахівців до особистісного та професійного саморозвитку, самовдосконалення, визначають його акмеологічну культуру, відображено у наукових розвідках О. Бодальова, В. Введенського, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, А. Москаленко, О. Полуніної, Ю. Фокіна та ін.

Вивчення останніх досліджень і публікацій засвідчило, що зарубіжні та українські дослідники по-різному визначають зміст і сутність понять «компетенція» та «компетентність» (Бібік, Ващенко, 2004). Питаннями структури та сутності дефініцій «компетенція» і «компетентність» у галузі освіти займалися Н. Бібік, Н. Кузьміна, П. Борисов, О. Овчарук, С. Шишов, Дж. Равен, В. Краєвський, А. Хуторський та інші дослідники.

Визначення сутності «компетенції» та «компетентності» дають такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, Європейський Союз, Міжнародна комісія Ради Європи та інші. У зв'язку з ситуацією, що склалася на сучасному ринку праці з попитом на молодих компетентних фахівців, більшість дослідників, педагогів вважають, що підготовка майбутніх випускників ЗВО має здійснюватися на новій концептуальній основі в межах компетентісного під-

ходу, ключовими поняттями якого є компетентність і компетенція.

У сучасній науці поняття «компетентність» і «компетенція» є основними категоріями нового підходу в освіті, а, відтак, мають різні тлумачення. Прокоментуємо основні з них.

Компетентність – це «сукупність особистісних якостей (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), зумовлених досвідом діяльності людини у певній соціально і особистісно значущій сфері. Компетентність – це володіння учнем, студентом відповідною компетенцією, включаючи його особистісне ставлення до предмета діяльності; це усталена якість особистості (сукупність якостей) учня і мінімальний досвід діяльності у певній сфері» (Хуторської, 2002, с. 153).

Компетентність – сукупність рис (характеристик) особистості, що дає змогу їй якісно виконувати визначену діяльність, спрямовану на вирішення проблем (завдань) в якійсь галузі. Компетентність – це те, «чого досяг конкретний фахівець, що характеризує міру оволодіння компетенціями і визначається можливістю вирішувати поставлені завдання» (Шишов, Кальней, 2000, с. 263).

Компетентність – це також «сукупність компетенцій» (Рубин, 2005, с. 331).

Компетентність у навчанні (з лат. – *competentia* – коло питань, у яких людина добре розуміється) «набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 408).

Освітня компетенція – «сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня у відношенні до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності» Компетенція – це «готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 409).

Освітня компетенція – «сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня у ставленні до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особисто і соціально значущої продуктивної діяльності» Компетенція – це «готовність людини до мобілізації знань, умінь, зовнішніх ресурсів для ефективної діяльності в конкретній життєвій ситуації» (Хуторської, 2002, с. 152).

Компетенція – це «загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які набуто завдяки навчанню» (Шишов, Кальней, 2000, с. 262).

Компетенція – це те, на що «претендує людина; це коло питань, в яких вона добре обізнана, має знання і досвід; характеристика місця, а не особистості, тобто параметр соціальної ролі людини» (Шарипов, 2010, с. 73).

Компетенція – коло питань, у «яких хто-небудь

добре обізнаний; коло чийхось повноважень, прав» (Ожегов, 2014, с. 289).

Компетенція – «особиста властивість фахівця вирішувати визначений тип професійних завдань» (Рубин, 2005).

На думку професора Ю. Рубіна (2005), всі підходи науковців у галузі педагогіки щодо вживання термінів «компетенції» і «компетентності» можна умовно поділити на три групи:

- перша – терміни як данина моді, можна обійтися і без них, оскільки є класичні прототипи – рівень підготовки випускника і навчальні вміння, але пережитки нашої практичної діяльності приводять до спрощення цих понять, і вони набувають недостатньо глибокого сенсу, звідси і виникає необхідність нового опису якості освіти;

- друга – «компетенція» і «компетентність» уже широко використовуються в інших сферах життєдіяльності людини і визначають високу якість її професійної діяльності. Ці поняття існують у педагогіці для опису якості підготовки тих, хто навчається;

- третя – для перспективи розвитку змісту освіти знадобилися похідні від термінів, що використовуються у множині. Невдалі переклади з англійської мови спричинили появу таких похідних. Можливо, за допомогою термінів «компетенції» і «компетентності», розкриття їх сутності в подальшому буде описана складна структура діяльності тих, хто здобуває освіту, що надасть інноваційного характеру самому змісту освіти і забезпечить її розвиток.

Якщо розглядати формування компетентності майбутнього педагога в межах системи вищої освіти, то можна брати до уваги знання, вміння і навички, здібності та готовність фахівця. Під здатністю ми розуміємо наявність і збалансованість структури професійно-особистісного потенціалу, а під готовністю – достатній рівень розвитку і наявність внутрішніх ресурсів для здійснення професійної діяльності.

Компетентнісний підхід зумовлює в освітньому просторі закладу вищої освіти зміну підходів і способів набуття наукових знань у галузі освіти, розуміння комплексу питань, пов'язаних із освітою. Сама система педагогічних стосунків людей, які знаходяться в освітньому процесі і формують його, має зазнати позитивних змін, оскільки спілкування на рівних, під час взаємної зацікавленості та готовності до спілкування, приводить до взаєморозуміння. Водночас деякі автори дещо скептично оцінюють результати застосування компетентнісного підходу в практиці організації освітньої діяльності. Так, зокрема, В. Безрукова (1996) зазначає, що «більшість розробок щодо питання компетентнісного підходу повертають нас, по суті, до старого і звичайного для нас предметного освоєння професії. Кваліфікаційне навчання будується за логікою навчального предмета, а компетентнісне навчання має будуватися за логікою самої діяльності, з урахуванням конкретно займаної посади» (с. 94).

Дослідники (Симен-Сиверська, 2002; Стрельников, 2011; Чорна, 2008) звертають увагу на те, що «мода» на компетенції без аналізу реальних потреб конкретного закладу вищої освіти приводить до того, що моделі створюються заради самих моделей, без подальшого їх використання, тому важливо з самого початку розроблення моделі компетенцій визначити мету, підякурозробляється модель. Існує також загроза, що перелік компетенцій, визнаних необхідними і потрібними, буде збільшуватися до нескінченності та піддасться процесу знецінення. Існує думка (В. Мошненко, С. Рожкова), що на початку XXI століття великого значення набуває гендерна компетенція педагога. Необхідність уведення цієї компетенції зумовлена складними педагогічними, культурними і соціальними трансформаціями сучасного суспільства, зміною статусу і ролей чоловіків і жінок, зміною стереотипів тощо. Спроба інтеграції існуючих підходів подана у визначенні О. Симен-Сиверської (2002), представленому в її дисертаційному дослідженні. Під професійною компетентністю нею розуміється «інтегративне особистісне діяльнісне новоутворення, яке представляє собою збалансоване поєднання знань, умінь і сформованої професійної позиції, що дає змогу самостійно і якісно виконувати завдання професійної діяльності і знаходиться в стосунках діалектичної залежності з професійною спрямованістю особистості» (Симен-Сиверська, 2002, с. 8).

З наведених визначень сутності означеного поняття стає очевидним, що більшість дослідників у структуру професійної компетентності включають «сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь і навичок, які дозволяють вирішувати завдання професійної діяльності» (Симен-Сиверська, 2002, с. 15).

Цілеспрямований аналіз наукової літератури засвідчив також, що переважна більшість дослідників вважає, що похідними від терміну «компетенція» («професійна компетенція») є поняття «ключові компетенції», «базові компетенції», «універсальні компетенції» тощо. В контексті нашого дослідження характеристиці підлягає поняття «ключові компетенції» з урахуванням специфіки діяльності викладача сучасного закладу вищої освіти. У більшості публікацій «ключові компетенції» розглядаються як компетенції, спільні для всіх професій і фахів, відтак, оволодіння ключовими професійними компетенціями викладачем закладу вищої освіти є важливим завданням сучасної педагогічної теорії і практики, дидактики вищої школи. Аналіз існуючих у викладача ЗВО проєктованих ключових компетенцій уможливорює визначити індивідуальні освітні стратегії, вибрати адекватні технології навчання, встановити механізми оцінки і самооцінки підготовленості викладача до ефективної науково-освітньої діяльності. Освітнім результатом за такого підходу є комплекс або сукупність ключових компетенцій, що відображають особистісно-професійний розвиток викладача ЗВО.

Ключові компетенції, на думку Е. Зеєра (2003) –

це міжкультурні та міжгалузеві знання, вміння та здібності, необхідні для адаптації та продуктивної діяльності у різних професійних спільнотах. У процесі характеристики ключових компетенцій викладача ЗВО важливим є облік основних потенціалів (с. 7), якими має володіти особистість, оскільки вони задають спрямованість процесу розвитку його особистості, зокрема:

- пізнавальний потенціал визначається, перш за все, обсягом і якістю інформації, якою володіє особистість; він охоплює також психологічні якості, що забезпечують продуктивність пізнавальної діяльності викладача вищої школи;

- моральний потенціал характеризується морально-етичними нормами, цінностями, прагненнями, які виробляються за допомогою емоційно-вольових та інтелектуальних механізмів і реалізуються в світовідчутті, світогляді, взаємодії з колегами студентами;

- творчий потенціал особистості викладача вищої школи визначається комплексом умінь і навичок, здібностями до дії і мірою їх реалізації в науково-освітній сфері діяльності або спілкування;

- комунікативний потенціал особистості викладача вищої школи оцінюється ступенем товарищескості, характером і міцністю встановлюються контактів, а також динамікою виконуваних соціальних ролей.

Нами встановлено, що останнім часом дослідниками робилися лише окремі спроби виділити різні ключові компетенції викладачів вищої школи. Так, наприклад, Т. Ісаєва (2006) виділяє такі компетенції в структурі педагогічної культури викладача, як: ціннісно-смыслову, соціально-організаційну, предметну, комунікативну, інформаційно-дослідницьку, загальнокультурну, рефлексійну, валеологічну компетенції і професійно значущі якості.

На нашу думку, стратегія модернізації освіти спрямовує на те, що в основу оновленого змісту будуть покладені «ключові компетенції». У світовій освітній практиці це поняття визначається як пріоритетне, бо компетентність, по-перше, об'єднує інтелектуальну і навичкову складові освіти; по-друге, в понятті компетентності закладена ідеологія інтерпретації змісту освіти, який формується «від результату» («стандарт на виході»); по-третє, ключова компетентність має інтегративну сутність, бо вона вбирає в себе низку однорідних або споріднених знань і вмінь, що належать до широких сфер культури і діяльності.

Таким чином, ключові компетенції є багатофункціональними і відносяться до таких, оволодіння якими дає змогу вирішувати різні проблеми в повсякденній, професійній або соціальній сферах. Особистості необхідно опанувати ними для досягнення важливих цілей і вирішення різнопланових складних завдань у різних ситуаціях; надпредметних, оскільки їх можна застосувати у різних ситуаціях; ключові компетенції міждисциплінарних зв'язків; ключові компетенції вимагають значного інтелектуального розвитку: абстрактного мислення,

саморефлексії, визначення власної позиції, статусу, самооцінки, критичного мислення тощо; ключові компетенції багатомірні, адже вони можуть охоплювати багатоаспектні розумові процеси та інтелектуальні вміння (аналітичні, критичні, комунікативні тощо).

Постійна перебудова системи української вищої освіти досить часто впливає на цільові орієнтири, що, в свою чергу, унеможливує чітко визначити перелік усіх основних ключових компетенцій, які безпосередньо стосуються підготовки викладача вищої школи. А, відтак, можемо говорити про деяку сукупність ключових компетенцій, особливо актуальних для компетентісно-орієнтованої моделі викладача вищої школи. Необхідно згадати також, що здобуття компетенцій базується на практичному та вітагенному досвіді діяльності викладача. Ця точка зору заснована на досягненнях теорії навчання (Дж. Брунер, Л. Виготський, Ж. Піаже) і підтримується багатьма сучасними дослідниками. Щоб навчитися працювати, потрібно працювати, щоб навчитися спілкуванню, марно слухати наукові доповіді про спілкування, потрібно спілкуватися; адже доповіді можуть, можливо, допомогти у майбутньому або сьогодні навести порядок в набутому досвіді. Не можна навчитися користуватися комп'ютером, не вдаючись до практики, не можна наділити викладача компетенціями, необхідними для функціонування його як професіонала у закладі вищої освіти, треба викладати. Іншими словами, якщо метою є набуття компетенцій, недостатньо лише розробити відповідні навчальні програми, виробити певний алгоритм, оскільки це процес складний і багатоаспектний.

Таким чином, як засвідчив здійснений нами аналіз наукової літератури і чинних нормативно-правових документів, до теперішнього часу не склалося чіткої позиції щодо сутності явища «ключова компетенція», а також відсутня єдність у розумінні цього поняття. Більшість дослідників інноваційних освітніх процесів (Бережнова, 2007; Бутенко, 2005; Віаніс-Трофименко, 2007; Головань, 2012; Рубин, 2005; Симен-Сиверська, 2002; Хуторской, 2002) вживають в обігу поняття «ключова компетенція», «базова компетенція», «універсальна компетенція» як синоніми.

Модель професійної компетентності викладача сучасного закладу вищої освіти. З урахуванням зазначеного ми виділили, обґрунтували і змістовно наповнили базові та ключові компетенції у структурі професійної компетентності викладача закладу вищої освіти, які й складають основу компетентісно-орієнтованої моделі викладача. Під поняттям «компетентісно-орієнтована модель викладача вищої школи» розуміємо систему взаємопов'язаних складових: базових і ключових компетенцій, оволодіння якими сприятиме особистісно-професійному становленню і зростанню конкурентоспроможності та професійної мобільності викладача вищої школи, що відповідатиме вимогам часу і освітнім потребам.

До цього переліку варто віднести **базові компетенції**:

- *теоретико-методологічну* (володіння методологією пізнання і філософського осмислення навколишнього світу як цілісної системи, уявленнями про наукову картину світу, знання основ соціології, вміння використовувати знання про суспільство як соціально – економічну систему та історію його розвитку в своїй професійній діяльності, знання основ антропології, вміння використовувати знання про людину у своїй професійній діяльності, розуміння мети і завдань діяльності, вміння бачити проблему, ставити і вирішувати тактичні та стратегічні завдання, володіння знаннями в загальнонауковій сфері, що є основою для відповідної професії або групи професій);

- *науково-дослідну* (вміння спостерігати, яким чином відбуваються явища і процеси, аналізувати їх за змістом, причин і наслідків, застосовувати різноманітні методи дослідницької роботи, висувати гіпотези, проектувати і проводити наукові та науково-педагогічні дослідження, працювати з науковою інформацією; готовність до участі й власне участь у дослідницьких проектах, наукових і науково-методичних семінарах, конференціях із поданням (виступом або публікацією) власних результатів дослідницького спрямування, вміння залучати до наукової діяльності студентів і колег, виконання дисертаційного (кандидатського, докторського) дослідження, керівництво науковими дослідженнями викладачів, участь у роботі спеціалізованих учених рад, експертних групах тощо);

- *психолого-педагогічну* (володіння основами педагогіки, теорії та методики професійного навчання, знання основ психології, володіння елементарними методами психолого-педагогічної самодіагностики і діагностики групи, особистості студента, вивчення психолого-педагогічної літератури, використання в професійно-педагогічній діяльності диференційованого, індивідуалізованого підходів, особистісно орієнтованих педагогічних технологій, психологічних методик, наприклад, психологічного аналізу навчального заняття або виховного заходу, психологічної карти групи або особистості студента тощо);

- *методичну* (вміння розробляти і коригувати навчально-тематичні плани і програми, методичні рекомендації та дидактичні матеріали, силабуси, контрольні-вимірювальні матеріали, навчально-методичні комплекси, володіння методикою викладання відповідної дисципліни, вміння готувати і проводити навчальні (в тому числі відкриті) заняття (лекційні, практичні, семінарські, лабораторні), виховні заходи, вміння організувати самостійну роботу студентів, вивчати методичну літературу і перспективний педагогічний досвід (у т. ч. шляхом відвідування відкритих занять інших викладачів), узагальнення власного педагогічного досвіду в різних формах (майстер-клас, відкрите заняття, портфоліо, методична скарбничка, методичний посібник,

методична розробка, педагогічне есе, авторський методичний семінар, виступ із досвідом роботи на вченій раді, засіданні кафедри, семінарі-практикумі, вузівських, регіональних, всеукраїнських або міжнародних науково-методичних конференціях та ін.);

- *предметну* (глибоке знання змісту навчальної дисципліни, постійне вивчення літератури предметно-наукового спрямування, знання останніх світових досягнень викладання дисципліни, проходження курсів підвищення кваліфікації, стажування, тренінгів, участь із виступами на засіданнях кафедри, присвячених оглядам нового змісту навчального предмета, участь у роботі міжкафедральних, університетських, регіональних семінарів, практикумів, конференцій з навчального предмету, вміння застосовувати інноваційні методи і технології у викладанні своєї предметної галузі тощо.

Важливою складовою моделі є **ключові компетенції**:

- *інноваційно-комерційна* (мотивація на новаторство, творче зростання, прояв креативності, термінологічна і нормативно-правова грамотність викладача в інноваційно-комерційній сфері, здатність викладача включатися в одну або кілька стадій інноваційного процесу; володіння знаннями в галузі авторського права і перекладу інтелектуальних продуктів у нематеріальні активи закладу вищої освіти; уявлення про процес комерціалізації; вміння позиціонувати себе як суб'єкта на ринку науково-інноваційних і навчально-інноваційних розробок і послуг, здатність до ініціативи і підприємництва, вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, володіння бізнес-мовою, вміння пропонувати бізнес-ідеї і знаходити джерела фінансування науково-інноваційних досліджень тощо);

- *інформаційно-технологічна* (складається з двох самостійних і водночас взаємопов'язаних і взаємодоповнюваних складових: інформаційну та технологічну. Першу з названих складових, забезпечує змістовний аспект професійної діяльності викладача вищої школи, доцільно розглядати в контексті вирішення завдання повного і адекватного надання викладачеві та студентам навчальної та іншого виду інформації, що сприяє досягненню поставлених дидактичних та інших цілей. Як складову, що забезпечує процесуальний аспект професійної діяльності викладача вищої школи, пропонується розглядати технологічну, яка реалізується на основі оволодіння і застосування сучасних технологій навчання і самонавчання. У цьому випадку технологія навчання виконує сполучну функцію, тобто є стрижнем, навколо якого формується необхідне інформаційне середовище, що сприяє активній взаємодії тих, хто навчає і навчається. Означена компетенція дає змогу викладачам організувати професійну діяльність на технологічному рівні, використовувати активні та інтерактивні методи навчання і охоплює вміння шукати, аналізувати, перетворювати, застосовувати інформацію для вирішення про-

фесійних проблем; навички діяльності у ставленні до інформації з навчальних предметів і освітніх спеціальностей і галузей, а також у навколишньому світі; володіння сучасними засобами технічної підтримки і інформаційними технологіями (аудіо-, відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет), методами пошуку, аналізу та відбору необхідної інформації, її перетворення, збереження і передача, знання традиційних та IT-технологій, володіння інформаційно-комунікаційними методиками і технологіями навчання і розроблення електронних навчально-методичних комплексів, уміння орієнтуватись у потоці наукової інформації, відбирати головне, істотне для професійної діяльності;

- проектно-менеджерська (володіння проектним менеджментом, вміння залучати студентів і колег до проектно-діяльності, готовність моделювати професійну діяльність і власну освітню траєкторію впродовж усього життя, забезпечуючи успішність і конкурентоспроможність; уміння мобілізувати всі інтелектуальні та психофізіологічні можливості для поповнення своїх знань, їх удосконалення, моделювання, участі у проектах і грантових програмах; уміння проектувати пізнання, планувати систему своєї роботи, прогнозувати результати; вміння організувати виконання системи дій, пов'язаних з професійною діяльністю, трансляцією своїх знань, вміння адекватно оцінювати власні професійні можливості і результати діяльності, здатність до коригування своєї діяльності);

- виховно-розвивальна (за допомогою загальнонаукового, психолого-педагогічного, предметного знання вміння здійснювати розвиток власних і студентських розумових здібностей, дослідницьких якостей; виховувати в собі та в студентів переконання, мотиви, цінності, норми поведінки серед соціально-природного оточення; самоідентифікувати себе викладачем сучасного закладу вищої освіти, демонструвати здоровий спосіб життя, загальну і професійну культуру, культуру мовлення, високі моральні якості у ставленні до себе, студентів, колег, керівництва, своєї професійної діяльності, прояв корпоративності, поваги до науково-освітнього співтовариства тощо);

- комунікативно-рефлексійна (усвідомлення будь-якого виду комунікації в процесі професійної діяльності, націленість на ефективність діяльності; робота над власним іміджем (стилем) викладача, лекторська майстерність, володіння професійним тезаурусом, навичками роботи в професійних педагогічних формуваннях (творчих групах, командах), участь у масових культурно-виховних заходах закладу вищої освіти для студентської, наукової, педагогічної громадськості, вирішення конфліктних ситуацій; вивчення (вдосконалення) інформаційно-комунікаційних навичок (володіння ПК, використання в освітньому процесі ІКТ, мультимедійного обладнан-

ня, ресурсів Інтернет), вивчення (вдосконалення) іноземних мов; формування толерантності (вивчення спеціальної літератури, методики формування толерантності, впровадження її в освітній процес і у власну діяльність); уміння ефективно співпрацювати з іншими людьми, вибудовувати суб'єкт-суб'єктні стосунки у процесі професійної діяльності; володіння способами організації цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки; вміння виконувати різні соціальні ролі тощо.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку вищої освіти, на тлі постійно прискореної динаміки накопичення інформації, проблема змістового наповнення професійних компетенцій викладача вищої школи набула ознак, які раніше їй не були властиві. Переконані, що це пов'язано зі зміною соціально-професійної функції викладача, завдання якого тепер уже не обмежується лише передачею накопиченої суми знань. З огляду на надзвичайно зростаючі вимоги до підготовки сучасного фахівця, викладач має орієнтуватися на створення таких організаційних умов освітнього процесу, які б сприяли усвідомленню студентами необхідності самостійного придбання і модернізації знань, постійної роботи з саморозвитку і самовдосконалення. Досвід засвідчив, що базових знань, професійних умінь і компетенцій викладачу вищої школи не може бути достатньою на весь період його багатокомпонентної педагогічної діяльності, адже докорінно змінюється зміст ключових компетенцій, які забезпечують не лише професійне функціонування людини (як протиріччя постійно мінливих соціально-економічних умов), але і його професійний розвиток, його відповідність світовим і українським тенденціям і стандартам, і, отже, значно підвищують компетентності викладача сучасного, постійно мінливого закладу вищої освіти. Зазначене переконливо доводить, що є підстави говорити не лише про ті компетенції, які були притаманні фахівцеві в тій чи іншій галузі і склали основу його професійної майстерності, а також про появу зовсім нових компетенцій, якими ще треба опанувати, зміст яких ще не повністю визначено, але саме вони будуть характеризувати людину і професіонала майбутнього, людини культури і світу. Нами доведено, що формування компетентного викладача сучасного закладу вищої освіти неможливе без опори на ідеї управління його професіогенезом, що, в свою чергу, базується на принципах системності, цілісності, синергетичної, маневреної, випереджувальної освіти, а також регіональності та полісуб'єктності. Розроблена на основі базових і ключових компетенцій компетентісно-орієнтована модель викладача сучасного закладу вищої освіти може слугувати підґрунтям для формування теоретико-методологічних основ підготовки викладача вищої школи до моделювання освітнього середовища.

Література

- Антонченко М. А. Інформаційна культура як складова загальнолюдської культури. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2004. № 1 (8). С. 161–166.
- Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика. Екатеринбург: Деловая книга, 1996. 344 с.
- Бережнова Е. В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей / А. В. Хуторской (ред.). *Компетенции в образовании: опыт проектирования*. Москва, 2007. 327 с.
- Бібік Н. М., Ващенко Л. С. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: Книжкова друкарня наукової книги, 2004. 112 с.
- Болотов В. А. Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 8–14.
- Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача. Київ: КНЕУ, 2005. 336 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел (ред.). Київ: Перун, 2004. 1440 с.
- Віаніс-Трофименко К. Б., Лісовенко Г. В. Підвищення професійної компетентності педагога. Харків: Основа, 2007. 176 с.
- Галузьяк В. М. Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. Вінниця: Планер, 2012. 400 с.
- Галузьяк В. М. Холковська І. Л. Педагогічна діагностика. Вінниця: Нілан ЛТД, 2015. 164 с.
- Головань М. С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011а. Випуск 1. С. 53–56.
- Головань М. С. Компетентність та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011б. № 8. С. 224–233.
- Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 5 (23). С. 196–205.
- Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень (ред.). Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
- Зеер Э. Ф. Психология профессий. Москва: Академический проект, 2003. 336 с.
- Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя. *Труды международной научно-практической Интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в XXI веке»*, Ростов-на-Дону: Ростовский государственный университет путей сообщения. 2004. Сб. 4. С. 15–21.
- Компетенции и системы кредитов / Ю. Б. Рубин (ред.). Москва: Маркет ДС Корпорейшн, 2005. 490 с.
- Миرونчук Н. М. Професійна діяльність викладача вищої школи: суспільні виклики та проблеми змісту підготовки / Дубасенюк О. А. (ред.). *Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія*. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. С. 146–172.
- Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. Москва: Мир и образование, 2014. 1376 с.
- Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Основа, 2005. 96 с.
- Симен-Сиверська О. В. Формирование педагогической компетентности специалиста социальной работы в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2002. 22 с.
- Стрельніков В. Компоненти професійної компетентності викладача вищої школи. *Наукові записки ПОІППО: Моделі ключових та професійних компетентностей педагогічного працівника*. 2011. Випуск 2. 184 с.
- Трубачова С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 53–56.
- Фролов Ю. В. Махотин Д. А. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 34–41.
- Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Ученик в общеобразовательной школе*. Москва: ИОСО РАО, 2002. С. 135–157.
- Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 84–88.
- Чорна С. С. Формування педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури: автореф... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Запоріжжя, 2008. 20 с.
- Шадриков В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 26–31.
- Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза. *Высшее образование сегодня*. 2010. № 1. С. 18–24.
- Шишов С. Е., Кальней В. А. Школа: мониторинг качества образования. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 316 с.

References

- Antonchenko, M. A. (2004). Informacijna kultura yak skladova zagalnolyudskoyi kulturi [Information culture as a component of human culture]. *Naukovij chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya № 2. Komp'yuterno-orijentovani sistemi navchannya*, 1 (8), 161–166 (ukr).
- Bezrukova, V. S. (1996). *Pedagogika. Proektivnaya pedagogika* [Pedagogy. Projective pedagogy]. Ekaterinburg, Russia: Delovaya kniga (rus).

- Berezhnova, E. V. (2007). Professionalnaya kompetentnost kak kriterij kachestva podgotovki budushih uchitelej [Professional competence as a criterion for the quality of future teachers' training]. In A. V. Hutorskoj (Ed.), *Kompetencii v obrazovanii: opyt proektirovaniya*. Moscow, Russia (rus).
- Bibik, N. M., Vashenko, L. S. (2004). *Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrajinski perspektivi* [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv, Ukraine: Knizhkovna drukarnya naukovoyi knigi (ukr).
- Bolotov, V. A., Serikov, V. V. (2003). Kompetentnostnaya model: ot idei k obrazovatelnoj programme [Competency model: from idea to educational program]. *Pedagogika*, 10, 8–14 (rus).
- Butenko, N. Yu. (2005). *Komunikativna majsternist vkladacha* [The communicative skill of the teacher]. Kyiv, Ukraine: KNEU (ukr).
- Busel, V. T. (Ed.) (2004). *Velikij tлумachnij slovník suchasnoyi ukrajinskoyi movi* [The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv, Ukraine: Perun (ukr).
- Vianis-Trofimenko, K. B., Lisovenko, G. V. (2007). *Pidvishennya profesijnoyi kompetentnosti pedagoga* [Improving the professional competence of the teacher]. Kharkiv, Ukraine: Osnova (ukr).
- Galuzyak, V. M., Smetanskij, M. I., Shahov, V. I. (2012). *Pedagogika* [Pedagogy]. Vinnytsya, Ukraine: Planer (ukr).
- Galuzyak, V. M., Holkovska, I. L. (2015). *Pedagogichna diagnostika* [Pedagogical diagnostics]. Vinnicya, Ukraine: Nilan LTD (ukr).
- Golovan, M. S. (2011a). Kompetentnisnij pidhid yak metodologichna osnova vishoyi profesijnoyi osviti [Competence approach as a methodological basis of higher professional education]. *Psihologiya: realnist i perspektivi. Zbirnik naukovih prac Rivnenskogo derzhavnogo humanitarnogo universitetu*, 1, 53–56 (ukr).
- Golovan, M. S. (2011b). Kompetenciya ta kompetentnist: porivnyalnij analiz ponyat [Competency and competence: a comparative analysis of concepts]. *Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologiyi*, 8, 224–233 (ukr).
- Golovan, M. S. (2012). Model formuvannya doslidnickoyi kompetentnosti majbutnih fahivciv u procesi profesijnoyi pidgotovki [Model of formation of research competence of future specialists in the process of vocational training]. *Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologiyi*, 5 (23), 196–205 (ukr).
- Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. (2008). Kremen, V. H. (Ed.). Kyiv, Ukraine: Yurinkom Inter (ukr).
- Zeer, E. F. (2003). *Psihologiya professij* [The psychology of the professions]. Moscow, Russia: Akademicheskij proekt (rus).
- Isaeva, T. E. (2004). Klassifikaciya professionalno-lichnostnyh kompetencij vuzovskogo prepodavatela [Classification of professional and personal competences of a university teacher]. *Trudy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy Internet-konferencii «Prepodavatel vysshej shkoly v XXI veke»*, Rostov-na-Donu: Rostovskij gosudarstvennij universitet putej soobsheniya, 4, 15–21 (rus).
- Rubin, Yu. B. (Ed.) (2005). *Kompetencii i sistemy kreditov* [Competencies and credit systems]. Moscow, Russia: Market DS Korporejshn (rus).
- Mironchuk, N. M. (2018). Profesijna diyalnist vkladacha vishoyi shkoli: suspilni vikliki ta problemi zmistu pidgotovki [Professional activity of the teacher of the high school: public challenges and problems of the content of preparation]. In O. A. Dubasenyuk (Ed.), *Profesijna osvita: andragogichnij pidhid: monografiya* (pp. 146–172). Zhitomir, Ukraine: Vid. O. O. Yevenok (ukr).
- Ozhegov, S. I. (2014). *Tolkovij slovar russkogo yazyka* [The explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow, Russia: Mir i obrazovanie (rus).
- Rodigina, I. V. (2005). *Kompetentnisno oriyentovnij pidhid do navchannya* [Competence oriented approach to learning]. Kharkiv, Ukraine: Osnova (ukr).
- Simen-Siverska, O. V. (2002). *Formirovanie pedagogicheskoy kompetentnosti specialista socialnoj raboty v processe professionalnoj podgotovki v vuze: avtoref... kand. ped. nauk: 13.00.08* [Formation of pedagogical competence of a specialist of social work in the process of vocational training at the university: Extended abstract of candidate's thesis: 13.00.08]. Stavropol, Russia (rus).
- Strelnikov, V. (2011). Komponenti profesijnoyi kompetentnosti vkladacha vishoyi shkoli [Components of Higher School Teacher's Professional Competence]. *Naukovi zapiski POIPPO: Modeli klyuchovih ta profesijnih kompetentnostej pedagogichnogo pracivnika*, 2 (ukr).
- Trubachova, S. E. (2004). Umovi realizaciyi kompetentnisnogo pidhodu v navchalnomu procesi [Conditions of realization of competence approach in educational process]. In *Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrajinski perspektivi* (pp. 53–56). Kyiv, Ukraine: K.I.S. (ukr).
- Frolov, Yu. V., Mahotin, D. A. (2004). Kompetentnostnaya model kak osnova ocenki kachestva podgotovki specialistov [Competence model as a basis for evaluation of quality of training of specialists]. *Vysshee obrazovanie segodnya*, 8, 34–41 (rus).
- Hutorskoj, A. V. (2002). Klyuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of a personality-oriented education paradigm]. In *Uchenik v obsheobrazovatelnoj shkole* (pp. 135–157). Moscow, Russia: IOSO RAO (rus).
- Cheremis, I. (2006). Novi vimogi do specialista: ponyattya kompetentnosti j kompetenciyi [New requirements for the specialist: the concept of competence and competency]. *Visha osvita Ukraini*, 2, 84–88 (ukr).
- Chorna, S. S. (2008). *Formuvannya pedagogichnoyi kulturi majbutnogo vkladacha vishoyi shkoli v umovah magistraturi*:

- avto-ref... kand.. ped.. nauk: 13.00.04 «Teoriya i metodika profesijnoyi osviti» [Formation of pedagogical culture of the future teacher of the higher school in the conditions of the magistracy: Extended abstract of candidate's thesis 13.00.04: «Theory and methodology of vocational education»]. Zaporizhzhya, Ukraine (ukr).
- Shadrikov, V. D. (2004). Novaya model specialista: innovacionnaya podgotovka i kompetentnostnyj podhod [A new specialist model: innovative training and competence approach]. *Vysshee obrazovanie segodnya*, 8, 26–31 (rus).
- Sharipov, F. V. (2010). Professionalnaya kompetentnost prepodavatelya vuza [Professional competence of the university teacher]. *Vysshee obrazovanie segodnya*, 1, 18–24 (rus).
- Shishov, S. E., Kalnej, V. A. (2000). *Shkola: monitoring kachestva obrazovaniya* [School: monitoring the quality of education]. Moscow, Russia: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii (rus).

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ МОДЕЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Шумигора Людмила, преподаватель кафедры психологии и педагогики,
Киевский международный университет, ул. Львовская, 49, 03179 Киев, Украина, l_shumygora@ukr.net

На основе анализа теоретических аспектов исследуемой проблемы разработана и предложена ориентировочная модель профессиональной компетентности преподавателя современного высшего учебного заведения, которая охватывает базовые и ключевые компетенции как составляющие цели подготовки преподавателя высшей школы в условиях интеграционных процессов. Модель профессиональной компетентности преподавателя является теоретической конструкцией, которая определяет цели и принципы разработки и реализации модели, ее структуру и содержание, способы достижения поставленных в вузе условий для его личностного профессионального становления в условиях образовательной среды. В процессе разработки компонентов модели специалиста были определены требования к преподавателю современного высшего учебного заведения в соответствии с видами его деятельности; а также выделены необходимые теоретические знания, практические умения и навыки (компетенции) преподавателя. В процессе исследования обоснованы и содержательно наполнены базовые и ключевые компетенции в структуре профессиональной компетентности преподавателя высшего учебного заведения, они составляют основу компетентностно-ориентированной модели преподавателя. Под понятием «компетентно-ориентированная модель преподавателя высшей школы» понимаем систему взаимосвязанных составляющих: базовых и ключевых компетенций, овладение которыми способствует личностно-профессиональному становлению и росту конкурентоспособности и профессиональной мобильности преподавателя высшей школы, отвечает требованиям времени и образовательным потребностям. Модель преподавателя высшего учебного заведения предполагает не только профессиональное, но и личностное развитие преподавателя, его самосовершенствование, развитие его акмеологической культуры.

Ключевые слова: базовые компетенции; ключевые компетенции; компетентно-ориентированная модель; моделирование; модель; профессиональная компетентность преподавателя; высшее учебное заведение.

COMPETENCE-ORIENTED MODEL OF A HIGHER SCHOOL TEACHER

Shumigora Lyudmila, Teacher of Department of Psychology and Pedagogy,
Kyiv International University, 49 Lvivska Str., 03179 Kyiv, Ukraine, l_shumygora@ukr.net

Based on the analysis of the theoretical aspects of the researched problem, an indicative model of professional competence of a modern higher education institution teacher has been developed and proposed, which covers basic and key competencies as components of the goal of a higher school teacher's training in the conditions of integration processes. The teacher's professional competency model is a theoretical construction that defines the goals and principles of the development and implementation of the model, its structure and content, ways to achieve the conditions set in the HEI for his or her personal professional development in the educational environment. In the process of developing the components of a specialist's model, the requirements for the modern higher education institution teacher were determined in accordance with the types of his or her activities; also the teacher's necessary theoretical knowledge, practical skills and competencies were highlighted. In the process of the research there were substantiated and filled with contents the basic and key competencies in the structure of a higher education institution teacher's professional competence which form the basis of a teacher's competence-based model. By the term «a higher education teacher's competence-based model» we understand a system of interrelated components: basic and key competencies, the mastery of which will contribute to the personal and professional formation and growth of a higher education teacher's competitiveness and professional mobility that will meet the requirements of the time and the educational needs. The higher education institution teacher's model does not involve only professional but also a teacher's personal development, his or her self-improvement and acmeological culture development.

Key words: base competences; conceptual model; key competences; modern higher education institution; professional competence of the teacher of higher education institution.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2019
Прийнято до друку 19.09.2019